

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Popis potřeb osob ohrožených výkonem trestu odnětí svobody

shrnutí výzkumného šetření

Tato zpráva vznikla v rámci projektu „Podpora rozvoje sociální práce s osobami ohroženými výkonem trestu odnětí svobody“.

ÚVOD

1	CÍLE ŠETŘENÍ A JEHO PRŮBĚH	3
1.1	Cíle výzkumného šetření	3
1.2	Odůvodnění výzkumné strategie	3
1.3	Popis průběhu sběru dat a charakteristika výzkumného vzorku	4
2	ZÁVĚRY REALIZOVANÉHO ŠETŘENÍ	5
3	DETAILNÍ ANALÝZA	8
3.1	Období před nástupem výkonu trestu odnětí svobody	8
3.2	Období výkonu trestu.....	12
3.3	Období po propuštění z výkonu trestu	27
3.4	Problematika recidivy/opakovaných výkonů trestů	35
3.5	Situace rodin a osob blízkých odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody.....	37
4	DOPORUČENÍ	41

ÚVOD

Následující text obsahuje závěry ze sociologického šetření, které je součástí projektu „Podpora rozvoje sociální práce s osobami ohroženými výkonem trestu odnětí svobody“, číslo projektu CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_023/0001226, jehož realizátorem je Centrum pro komunitní práci střední Čechy. Na projektu úzce spolupracovalo s městem Benešov, Odborem sociálních věcí a zdravotnictví pod vedením vedoucí odboru Ing. Mgr. Ivety Turkové. Projekt je financován Operačním programem zaměstnanost a rozpočtem České republiky prostřednictvím Evropského sociálního fondu.

Cílem projektu je ukázat zásadní problémy ve struktuře systému případové práce s osobami ohroženými výkonem trestu odnětí svobody (dále VTOS), tedy nejen s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody (případně propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody), ale i s rodinnými příslušníky odsouzených nebo osobami blízkými, a navrhnout možné změny na území města Benešov, obce s rozšířenou působností.

Tato zpráva popisuje především problémové oblasti, které byly v průběhu šetření identifikovány. V rámci některých problémů jsme také v průběhu šetření zaznamenali zkušenosti respondentů s jejich řešením a v několika případech respondenti přímo doporučovali, jak dané problémy řešit. Tyto zkušenosti a doporučení jsou pro účely další diskuse v textu uvedeny.

Pro doplnění a upřesnění informací jsou v textu uvedeny citace respondentů, které byly z důvodu zajištění anonymity upraveny, jsou odlišeny kurzívou.

1 CÍLE ŠETŘENÍ A JEHO PRŮBĚH

1.1 Cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem našeho šetření bylo popsat situaci osob ohrožených výkonem trestu odnětí svobody a jejich blízkých, popsat specifika, životní situace a související problémy. Dále se věnovat popisu propojení/provázanosti jednotlivých úrovní veřejné správy, neziskových organizací a dalších institucí ve vztahu k řešení situace osob ohrožených výkonem trestu odnětí svobody a osob závislých na osobách odcházejících/setrvávajících ve výkonu trestu. Mimoto zhodnotit vhodnost a efektivnost této pomoci především ve vztahu k:

- bydlení a finanční situaci,
- pracovnímu uplatnění,
- zdravotní péči a dalším návazným oblastem.

V neposlední řadě identifikovat chybějící formy potřebné pomoci a podpory.

1.2 Odůvodnění výzkumné strategie

3

Pro účely našeho šetření jsme použili kvalitativní výzkumnou metodu. Kvalitativní výzkum byl dlouhou dobu považován za doplněk kvantitativních výzkumných strategií. V současné době má však již ve výzkumných strategiích plnohodnotné postavení. Vzhledem k tomu, že kvalitativní výzkum obsahuje velké množství rozdílných přístupů, neexistuje jeho jednotná obecně uznávaná definice.

Například metodolog Creswell (1998 In Hendl, 2008) popisuje kvalitativní výzkumnou metodu jako proces hledání založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému, jehož výsledkem je komplexní popis názorů a zkušeností účastníků výzkumu v přirozených podmínkách a analýza získaných informací. (Creswell, 1998 In Hendl, 2008).

Pro naše účely jsme zvolili techniku polostrukturovaných hloubkových rozhovorů, které byly realizovány s jednotlivými respondenty. Použití této techniky nám umožňuje reagovat na aktuální průběh realizovaného rozhovoru (na aktuální životní situaci a zkušenosti konkrétního respondenta). Témata lze volit/vybírat dle vývoje rozhovoru a zařazovat tak pouze ta relevantní.

1.3 Popis průběhu sběru dat a charakteristika výzkumného vzorku

Základní analytickou perspektivou, s níž v tomto textu pracujeme, je pohled osob, které byly ve výkonu trestu v posledních dvou letech, nebo v něm v současné době jsou. Druhá skupina sledovaných osob jsou osoby blízké, které jsou různou formou závislé na osobě ve výkonu trestu, nebo závislé byly.

Kvalitativní výzkumná data jsme získali formou hloubkových rozhovorů, které byly koncipovány jako polostandardizované. Část rozhovorů byla realizovaná jako biografické¹. Biografický rozměr rozhovorů spočívá v tom, že respondenti podrobně rozebírají významnou etapu svého života, tzn. výkon trestu a důsledky, které výkon trestu přinesl. Prostřednictvím biografického vyprávění chronologicky popisují počátek a průběh této životní fáze, která u některých z nich trvala i řadu let. Část rozhovorů se poté více soustředila na popis problémů, jimž lidé či jejich blízcí, včetně dětí, v rámci výkonu trestu nebo po propuštění čelí. Pokud byly rozhovory vedeny jako biografické, dělo se tak záměrně. Jednalo se o cílené přizpůsobení metodologického postupu specifické životní situaci.

Rozhovory byly primárně koncipovány jako výzkumné, zároveň však součástí každého rozhovoru byly praktické informace o projektu a o nabídce služeb, které mohou respondentům pomoci v jejich nepříznivé sociální situaci.

4

Rozhovory byly vedeny individuální formou „mezi čtyřma očima“, aby bylo respondentům vytvořeno bezpečné a klidné prostředí chránící jejich soukromí a usnadňující sdílení prožitých zkušeností. Místa realizace rozhovorů vycházela z přání respondentů a aktuálních možností, tzn. možností těch, kteří byli ve výkonu trestu.

Šetření je doplněno perspektivou zástupců organizací a dalších dotčených institucí, které poskytují osobám se zkušeností s výkonem trestu a jejich blízkým pomoc či podporu, ať v rámci sociálních služeb, nebo jinou formou. Šetření je přílohou této zprávy.

Pro potřeby šetření byl použit v části rozhovorů detailní písemný záznam ve formě terénních poznámek, v části bylo použito i nahrávací zařízení. V šetření pracujeme s celkem 40 záznamy rozhovorů (nahrávkami nebo písemnými záznamy) s lidmi ve výkonu trestu nebo se zkušeností s výkonem trestu a s 20 rozhovory s osobami blízkými.

¹ Blíže k biografickému výzkumu viz např. Miller 2000.

2 ZÁVĚRY REALIZOVANÉHO ŠETŘENÍ

V období před nástupem výkonu trestu odnětí svobody jsou pro většinu námi oslovených osob společné následující znaky:

- chybějící či narušené rodinné vazby;
- vysoká míra zadlužení související s finanční negramotností;
- chybějící či narušené stabilní bydlení.

Příprava na nástup do výkonu trestu u většiny odsouzených osob probíhá takto:

- nepřipouští si danou situaci (mnohdy neinformují rodinné příslušníky);
- snaží se získávat informace (především neformálními cestami);
- odkládají nástup výkonu trestu (nedostaví se v den nástupu);
- pokud do výkonu trestu nastupují přímo z vazby, nemají možnost se na novou životní situaci připravit ani v případě, pokud by chtěli a byli k tomu kompetentní.

Období ve výkonu trestu² je charakteristické:

- náročnou aklimatizací, tedy ztrátou soukromí, zvyknutím si na denní režim, podřízením se pravidlům;
- velmi různorodými podmínkami výkonu trestu v jednotlivých vězeňských zařízeních, které se týkají stravy, spoluvězňů, možnosti komunikace s okolím (např. způsob telefonování), přístupu k informacím, dostupnosti pomoci odborníků (např. psychologů, sociálních pracovníků) apod.;
- velmi různorodým hodnocením zaměstnanců věznic k odsouzeným – zmiňovány byly především tyto negativní jevy a zkušenosti³: nízká míra empatie, nízká míra odbornosti některých pracovníků, v některých případech patologické chování personálu;
- náročnými vztahy ve věznicích – mnohdy se řeší osobní konflikty, šikana, různé formy násilí;
- „obchodováním“ mezi vězni;
- negativním hodnocením dostupnosti zdravotní péče (nejvíce problémová je dostupnost stomatologa);

² Jedná se o zprostředkování popisu z pohledu respondentů, ne celkový popis současné situace v českých věznicích.

³ V několika případech se však objevilo i kladné hodnocení části personálu některých věznic.

- ve většině případů nevyhovujícími podmínkami pro realizaci návštěv dětí odsouzených (mnohdy i dalších rodinných příslušníků);
- různorodou frekvencí návštěv příbuzných (vliv má především situace a vztahy v rodině včetně vzdálenosti místa bydliště rodiny od vězeňského zařízení);
- nedostatečnou informovaností samotných vězňů o změnách, které v průběhu trestu nastanou;
- zadlužeností osob ve výkonu trestu a minimálními možnostmi ji řešit;
- nízkou finanční gramotností odsouzených;
- stereotypy v trávení volného času;
- důležitostí zaměstnání a vhodného naplnění volného času odsouzených.

Přechod z výkonu trestu odnětí svobody do života na svobodě je velmi náročnou životní situací. Propuštění z výkonu trestu je tak pro odsouzeného nejen dlouho očekávaná, ale zároveň obávaná, událost z následujících důvodů:

- neznalost, nedostatečné kompetence k řešení všech možných situací a problémů, které je třeba řešit;
- chybějící rodinné zázemí (v některých případech);
- ztráta návyků, znalostí spojených s životem mimo věznici;
- stigmatizace a nepřijetí ze strany většinové společnosti;
- náročnost komunikace s úřady (necítí podporu, obtížně se orientují, kde mohou či nemohou očekávat pomoc);
- vysoká míra zadluženosti;
- nízké vzdělání a záznam v rejstříku trestů v souvislosti s možnostmi uplatnění se na trhu práce.

Míru efektivity návratu do majoritní společnosti ovlivňuje:

- rodinné zázemí;
- efektivita pomoci sociálního kurátora;
- efektivita pomoci při řešení dluhů (např. dostupnost pomoci prostřednictvím neziskového sektoru);
- uplatnění na trhu práce;
- zajištěné bydlení.

Přestože mají osoby ve výkonu trestu možnost využít tzv. výstupního programu, ne vždy je tento program hodnocen jako efektivní.

Recidiva je jev, kdy osoba spáchá trestný čin poté, co již byla pravomocně odsouzena za předchozí trestný čin. Obecně jsou důvody recidivy:

- zadluženost;
- špatné uplatnění na trhu práce;
- návrat do nevhodného původního sociálního prostředí;
- bydlení ve vhodném prostředí;
- předsudky společnosti;
- nízké kompetence, případně i nízké vzdělání.

Situace rodin a osob blízkých odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody lze obecně popsat takto:

- finanční situace rodiny odsouzených se odchodem jednoho člena rodiny (velmi často „živitele“) velmi zhoršuje;
- současně stoupají náklady rodiny spojené s návštěvami, korespondencí, telefonickou komunikací či materiální podporou uvězněného;
- rodiny odsouzených se dostávají do sociální izolace, odsouzení rodinného příslušníka má mnohdy dopad na vztahy s přáteli, sousedy apod.;
- ženy odsouzených se stávají jedinými činiteli rozhodnutí a „hlavou rodiny“, přestože do té doby byla jejich role v rámci rodiny odlišná; v některých případech se určitá část odpovědnosti a starostí přenáší i na děti odsouzených;
- změna rolí v rodině vede často i k narušení jejich vztahů;
- rodina a její členové využívají pomoci sociálních pracovníků a pracovníků (jak z městského úřadu, tak z nevládních neziskových organizací).

Z realizovaného šetření obecně vyplynulo, že problematika odsouzených, propuštěných osob a jejich rodin je velmi složitá. Přesto těmto osobám není ze strany státu poskytována komplexně nastavená a efektivní pomoc a podpora. V současné době největší jistotou, mnohdy jedinou, k tomu, aby se trestaný člověk zapojil do běžného života a do vězení se nevrátil, je alespoň částečně fungující rodinné zázemí.

3 DETAILNÍ ANALÝZA

Z realizovaných rozhovorů vyplynula celá řada potřeb a problémů, se kterými se osoby ve výkonu trestu a jejich blízcí potýkají. V následujícím textu nejen detailněji popisujeme jednotlivé problémy osob ve výkonu trestu a jejich rodin, ale také popisujeme, jak jsou v současné době problematické situace řešeny, případně také zmiňujeme doporučení, která k jednotlivým tématům respondenti uváděli.

Jednotlivé problémy nejsou řazeny na základě jakýkoliv priorit, jedná se o náhodné pořadí. Veškeré podněty jsou také určeny pouze k další diskusi, nejedná se o obecné závěry.

3.1 Období před nástupem výkonu trestu odnětí svobody

V rámci našeho šetření jsme vysledovali několik základních charakteristik, které byly pro většinu námi oslovených osob společné a vztahovaly se k období před nástupem výkonu trestu odnětí svobody.

Společným znakem pro většinu námi oslovených osob byla již v době před nástupem výkonu trestu odnětí svobody kumulace sociálních problémů, které se objevovaly zpravidla v těchto oblastech:

- **chybějící či narušené rodinné vazby;**
- **vysoká míra zadlužení související s finanční negramotností;**
- **chybějící či neadekvátní bydlení.**

RODINNÉ ZÁZEMÍ

- Většina námi oslovených osob pocházela z nestabilního rodinného prostředí.

„Vztahu a nějakého kontaktu s rodinou nedávám šanci, měly jsme spolu problémy už od dětství.“

„Z rodiny funguje mamka, ta při mně stojí, ale má to těžké. Žije s druhem, se kterým má mého mladšího brácha, tomu je deset. Její druh mě nemusí a já jeho taky ne. Nerozuměli jsme si, nenašli jsme si k sobě cestu, naopak, bylo to čím dál horší, nakonec mě vyhodil...myslím, že o mně nechce ani slyšet a jsem mu prostě fuk.“

- V několika případech byli i další rodinní příslušníci našich respondentů soudně trestáni.
„Otec nejmladšího syna rovněž nastoupil do výkonu trestu, on na tři roky.“

FINANČNÍ SITUACE

- Trestná činnost námi oslovených osob velmi často souvisela s jejich finančními problémy, ať zadlužeností, exekucemi, či jejich životem na hranici chudoby. Uvedené problémy byly ovlivněny nejen nízkou finanční gramotností, ale často také závislostí na návykových látkách, případně gamblerstvím.

„Přítel potřeboval peníze na drogy.“

- Dluhy oslovení v době před výkonem trestu většinou ani nijak neřešili, případně je řešili dalšími půjčkami.

„Neřešil jsem dluhy nebo tak. Spíš jsme se měli co otáčet, prostě každý den jsme řešili existenční otázku a pak starost o malou – aby měla všechno, od jídla, po plíny.“

BYDLENÍ

- Téma bydlení bylo úzce spjato s finanční situací jedinců a i již zmíněným nestabilním rodinným zázemím. Většina z námi oslovených osob neměla v době před nástupem výkonu trestu stálé bydlení. Případně bylo jejich bydlení nevyhovující.

„Před nástupem jsem pobývala s přítelem a otcem nejmladšího syna krátce na ubytovně v Praze, předtím střídavě u známých, příbuzných, u matky přítele.“

- Někteří bydleli v nájemném bydlení, velmi často v tzv. sociálních bytech.

V rámci našeho šetření nás také zajímalo, jakým způsobem se respondenti připravovali na nástup do výkonu trestu odnětí svobody, jaké problémy řešili a jak toto téma případně komunikovali v rámci rodiny. Zda a jak se na jejich pobyt ve věznici, tedy jejich nepřítomnost, připravovali jejich blízcí.

NEPŘIPOUŠTĚNÍ SI DANÉ SITUACE

- Námi oslovení respondenti si často ani nepřipouštěli, že k dané situaci opravdu dojde.

„Doufala jsem a byla jsem ujišťována přítelem, že jako těhotná do vězení nebudu muset nastoupit, oficiálně jsem to ale nijak neřešila, žádost o odklad jsem nepodala.“

„Neřešil jsem to. Nenapadlo mne třeba řešit smlouvu s mobilním operátorem.“

„Ani při druhém nástupu do výkonu trestu jsem se nijak nepřipravoval, neřešil účty, paušály.“

ZÍSKÁVÁNÍ INFORMACÍ

○ Někteří oslovení respondenti se již před výkonem trestu snažili získat informace o životě ve vězení. Dle našich zjištění tyto informace odsouzení získali především prostřednictvím zkušeností svých známých, případně si někteří dohledali informace na příslušných internetových stránkách.

„Před nástupem k vykonání zbytku trestu jsem si zjišťovala informace od jiných, kteří ve výkonu trestu byli, čerpala jsem z jejich předchozí zkušenosti. Hledala jsem i informace na internetu, ale ty jsou podle mne nedostatečné a někdy i mimo skutečnou realitu. Hlavně jsem potřebovala vědět, co si vše vzít s sebou do výkonu trestu.“

„Něco jsem věděl jedině od těch lidí, co už tam byli. Chodím do restaurace, kde majitel tam má zaměstnaného kluka, co byl ve výkonu trestu.“

„Před prvním výkonem trestu jsem nehledal žádné informace, měl jsem pouze rady od známých, kteří výkonem trestu prošli.“

10

○ S úřední komunikací, tedy v tomto případě s informacemi obsaženými ve výzvě k nástupu trestu, deklarovali respondenti nespokojenost.

„Nedostatečný je obsah výzvy k nástupu, kdy chybí spousta potřebných informací, např. o počtu uvedených věcí, které je možné si do výkonu trestu vzít.“

ODKLÁDÁNÍ NÁSTUPU DO VÝKONU TRESTU

○ Dle našich zjištění, lidé v momentě, kdy jim přijde vyrozumění s termínem nástupu do výkonu trestu, často zpanikaří, bojí se, nástup odkládají. Tyto problémy souvisí především se strachem a obavami, co je ve vězení čeká.

„Tak já věděl, že mám nastoupit a chtěl jsem nastoupit v termínu, ale bál jsem se.“

○ Účastníci šetření, kteří se nástupu obávali a nedodrželi lhůtu nástupu do vězeňského zařízení, se cítili v dané situaci sami bez jakékoliv pomoci a podpory.

„Byl jsem na to sám. Bylo to těžké – sebrat se a jet sám jen tak do vězení.“

- Výše uvedené důvody vedou k tomu, že odsouzení nerespektují soudní nařízení, řádně nenastoupí k výkonu trestu odnětí svobody a jsou tak odvedeni za doprovodu policejní eskorty, bez jakékoliv přípravy, mnohdy „přímo z ulice“.

„Nechal jsem to prostě vyhnít, jak se říká...až si pro mě přišli do práce policajti.“

„Já šla vlastně zalít okurky a už jsem se nevrátila.“

KOMUNIKACE O DANÉ SITUACI V RÁMCI RODINY

- Někteří situaci tajili před svou rodinou, před svými partnery, do poslední chvíle. Na danou situaci se rodiny některých odsouzených tak nemohly připravit.

„Já jsem nic nevěděla, bylo to ze dne na den. Nevím, jak druh mohl vydržet to neříci, chtěl ještě s námi strávit vánoční svátky. Doufám, že už ho to ponaučí. On je hrdina, myslel si asi, že tomu unikne – nevím.“

„V den, kdy ji vzali do vazby, tak na mě čekala, že si dáme kafe, když jsem přišel ráno z práce (pracuji jako číšník v herně), řekla mi, že jde na výslech, ale už se nevrátila. To byly takové kusé informace, ale celkovou, komplexní situaci jsem vůbec netušil, neznal. Za hodinu po tom, co odešla, mi volali z kriminálky, že ji vzali do cely předběžného zadržení a že druhý den bude soud o uvalení vazby...její malá dcera, kterou měla v péči, byla zrovna na škole v přírodě.

Vyzvedával jsem ji po návratu, pak si ji vzal děda z otcovy strany, ke kterému byla zvyklá chodit.“

11

SPECIFICKÁ SITUACE OSOB, KTERÉ SE Z VAZBY DOSTÁVAJÍ ROVNOU DO VĚZENÍ

- Tito lidé se na danou situaci připravit nijak nemohou.

„Já jsem se na výkon trestu nepřipravoval, protože jsem byl vzat do vazby, kde jsem byl od konce října 2016 do nástupu trestu, do druhé půlky února 2017.“

„Takže prostě mě z vazby prakticky už nepustili, já jsem akorát zavolał šéfové, které jsem řekl, že už nepřijdu a mohl jsem ještě zavolat akorát tak mámě.“

- V souvislosti s vazbou si respondenti stěžovali především na následné finanční problémy nejen jejich, ale i celých rodin.

„V ten moment vy potřebujete zaopatřit rodinu, protože víte, že odejde člověk, který ji živí. A pokud jdete z vazby do vězení, nemáte šanci.“

„No, a když přišlo na tohle, tak ze dne na den nemáte čím splácet.“

3.2 Období výkonu trestu

V následující části popisujeme pobyt ve vězení z pohledu samotných osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Je třeba zmínit, že naší ambicí není zprostředkovat komplexní popis situace v českých věznicích, ale pouze zkušenost respondentů šetření.

ZKUŠENOSTI RESPONDENTŮ Z JEDNOTLIVÝCH VĚZNIC A VNÍMANÉ ROZDÍLY MEZI JEDNOTLIVÝMI ZAŘÍZENÍMI⁴

○ Respondenti uváděli zkušenosti s umístěním v různých věznicích stejného typu i v různých typech věznic⁵.

„Trest ve Světlé byl náročný s ohledem na další odsouzené. Šlo převážně o Romky (na patře bylo 60 odsouzených, z toho pouze 3 bílé pleti). Vycházela jsem s nimi dobře, ale byla nastavená jejich hierarchie. Jejich chování mě vedlo k tomu, že jsem si požádala o změnu věznice a byla přemístěna do věznice Řepy. Věznic v Řepích hodnotím velmi kladně. Vzhledem k malému počtu odsouzených šlo spíše o rodinné prostředí. Sociální pracovníci a další odborníci se nám velmi aktivně věnovali, i po propuštění jsem s nimi v kontaktu, resp. oni mají o mě zprávy a vědí, jak funguji.“

„Stravu můžu srovnat v několika věznicích, to jsou velké rozdíly.“

„Tady už jsou modernější, máme tady mnohem levnější karty na volání, na Pankráci tam se používaly ještě ty drahé karty.“

„Horší je dovolat se doktora, když třeba bolí zuby, to čekají chlapi hodně dlouho, na rozdíl od Pankráce, kde je to hned.“

12

⁴ Podle druhu trestné činnosti je odsouzený zařazen do jednoho ze čtyř typů věznic:

A - s dohledem,

B - s dozorem,

C - s ostrahou,

D - se zvýšenou ostrahou.

O zařazení odsouzeného do typu věznice rozhoduje soud podle ustanovení § 39a Zákona č. 140/1961 Sb., v platném znění.

⁵ V některých případech se stalo, že odsouzení byli umístěni do jiného typu zařízení, než jak bylo soudně uloženo, a to z důvodu nedostatečné kapacity soudem určeného typu zařízení.

„AKLIMATIZACE“

- Výkon trestu je pro každého odsouzeného velmi zátěžovou situací.
- Osoby ve výkonu trestu si musí na život ve vězení zvyknout, podřídit se pravidlům a danému režimu, což je pro většinu z nich „něco nového“.

„Ráno v 5:30 je budíček, pak uklízíme a probíhá hygiena, v 6:30 je sčíták, pak v 7:00 snídane, poté raport, pak oběd, odpoledne pošta, další sčíták, večeře a další sčíták. Aktivita má každý stanovený podle programu zacházení a ty pak musí plnit.“

- Ocitnou se ve společnosti dalších vězňů, tedy lidí, jejichž společnost jim nemusí být úplně příjemná. Přesto se však svým způsobem musí do této subkultury začlenit, přijmout její pravidla a vzorce chování.

„Oni vám ukážou, jak se chovat, aby se to dalo zvládnout.“

- Lidé ve vězení také ztrácí veškeré soukromí a musí se naučit žít ve fyzické blízkosti pro ně do té doby cizích lidí.

„Na cimře já nás 12.“

„Na záchod chodíme jen za závěs, je mi to nepříjemné, vždy čekám, až ostatní odejdou.“

„To, že tady není kousek soukromí, je také hrozné.“

13

PERSONÁL VĚZNIC

- Někteří odsouzení kritizovali chování zaměstnanců věznic k odsouzeným. Výhrady, které během šetření vyplynuly vůči personálu, se týkaly především nízké míry empatie a nízké míry odbornosti některých pracovníků ve věznicích.

„Protože tam to nikdo moc neřeší, vy se hroučíte, každý vám řekne, že tady nejste na žádném ozdravném pobytu.“

„Do týdne po nástupu jsem mluvil se sociální pracovníci, jen na chvíli - jen to, to, to, to, podepiš a už jdi pryč! Kolikrát jsem přišel, jestli se na něco můžu zeptat, vždy odpověděla, že nemůžu.“

„Zaměstnanci se k nám vězňům dokážou chovat hrozně hnusně. Jsou závistiví, když třeba přijede návštěva, žena, tak vás urážej...co, že na nás vidí.“

- Někteří také zmiňovali patologické chování zaměstnanců Vězeňské služby ČR.

„Pracovníci věznice jsou často ti, kteří do areálu vnášejí drogy nebo mobilní telefony.“
„Ze strany vězeňské služby také dochází často k předávání informací o věznicích, důsledkem čehož je pak jejich šikana ze strany dalších odsouzených.“

„Nad vychovateli je hlavní vychovatel. A třeba ta hlavní vychovatelka tam měla ohromnou moc, takže tam se musíte snažit se dostat k ní a být s ní za dobře. Jinak by nás potopila.“

○ Zaznamenali jsme však i pozitivní zkušenosti.

„Z personálu si pamatuji na bachařky a vychovatelky. Sociální pracovníci jsem tam žádnou neviděla. Ale bachařky byly některé hodné a jedna nás i nechala dívat se na televizi.“

„Se sociálními pracovníky se mluvit dá, když něco potřebuji, tak je oslovím. Když něco potřebuju, vím, za kým jít. Máme výborného vychovatele, kterému se člověk může svěřit.“

„Musím říct, že tady jsou dobří lidé. Jak pani sociální, tak vychovatelé, psycholog, terapeut. Víím, že za nimi můžu kdykoliv přijít a obrátit se na ně a vyslechnou mě, hledají řešení. Když prostě něco nevím nebo mi je blbě psychicky, tak víím, kde najdu pomoc.“

„Můžu se obrátit na vychovatele i sociální pracovníky, docela to tady funguje. Víím, na koho se můžu spolehnout. Když něco chci, napíšu si žádost a pani sociální se u mě zastaví, a tak to funguje.“

14

○ Respondenti také vnímali složitou situaci vězeňského personálu, v některých případech jeho chování a především jeho nedůvěru k odsouzeným omlouvali.

„Ve věznici je to problematická a dlouhodobější záležitost. Někdo tady něco nahraje, aby nešel do práce, takže vzniká hned bariéra, nedůvěra mezi vězni a personálem.“

VZTAHY MEZI ODSOUZENÝMI

○ Respondenti vesměs popisovali vztahy mezi sebou ve věznici jako velmi složité. Uvědomovali si, že spolu musí vycházet lidé velmi různorodí. Někteří respondenti si ale i přesto v prostředí věznice dokázali vytvořit a udržet fungující vztahy (na patře, na cele, na pracovišti).

„Tady a všude máte spoustu známých, ale tady v base je lepší se s nikým moc nekamarádit.“

„Taky na oddíle jsme dobrá parta. Dokážeme si pomoci a podpořit se navzájem. Na cimře jsme jen dva a kluk je stejně starej jako já, je fakt pohodový. Vždycky na mě pozná, že mi je nanic a dokáže se mnou o tom mluvit nebo dělá srandy a mě to přejde.“

„Kolektiv – no, jak se to vezme, je tady prostě různé složení povah, někdy to není lehké.“

- Skoro každý se ve vězení dostane s někým do konfliktu. Nejčastěji se jedná o šikanu ze strany spoluvězňů, z které v některých případech pramení různé formy násilí.

„Kápo rozděljuje, co, kdo bude dělat a kolik bude platit.“

„Řeknou, my víme, že máš manželku, ať nám venku pošle prachy na účet.“

„Já byl prvotrestaný, mě se nesnažili šikanovat, ale kdo byl slabší povahy, byl šikanovaný, cigarety, mlácení, musel něco sehnat, jak na vojně.“

„Když jsem přišel, tak to na mě zkusili, ve sprše nejdříve rány, pak zhasli a pak se mělo něco dalšího udát, měl jsem si kleknout a tak...no nedal jsem se a došlo na rány.“

- Oslovení respondenti také uváděli jako problém to, že ve věznicích se v souvislosti s umístěním nerozlišují osoby podle úrovně „bezpečnosti“, tedy ty nebezpečné od osob méně nebezpečných.

„Se mnou tam byli už 10x trestaný, myslím si, že by prvotrestaní měli být společně a více trestaní taky společně.“

Zkušenosti s řešením

- V jednom případě vyhledal respondent pomoc psychologa z důvodu násilí na cele, pomoc však hodnotil jako neefektivní.

„Schůzka trvala pár minut a bez toho, aby mi pomohla.“

- Jako efektivní způsob, jak se vyhnout šikaně a násilí, bylo uváděno přijmutí norem a začlenění se do vězeňské subkultury.“

„Držet hubu a krok, zapojit se do blbostí, do kroužků a tak. To je řešení.“

„OBCHODOVÁNÍ“ MEZI VĚZNI

- Osoby ve výkonu trestu u sebe oficiálně peníze mít nemohou. To, co si vydělají nebo dostanou od příbuzných, je jim připisováno na „konto“⁶. V této souvislosti byl také zmiňován jev „kšeftování“ s věcmi.

⁶ V zásadě jsou došlé peníze do výkonu trestu odnětí svobody rozděleny na dvě poloviny, jedna z nich je zaúčtována na konto R (rezerva), další na konto O (osobní). Pokud však není na kontě C (cestovné) uložena požadovaná částka Kč 500,-Kč, nejsou peníze uloženy na konto O (osobní), ale na konto C (cestovné) až do požadované výše. Při rozúčtování pracovní odměny (probíhá vždy 14. dne v měsíci) po zjištění, zda odsouzený nemá pohledávky způsobené trestnými činy, jsou peníze z konta R (rezerva) převedeny na konto O (osobní), pokud žádné pohledávky způsobené trestnými činy nemá, nebo na konto E (exekuce), pokud takové pohledávky má. Z konta O (osobní) může odsouzený finanční prostředky volně použít.

„Kšeftuje se se vším – hlavně s tabákem, drogami a kartami na telefon.“

„Nejdůležitějším artiklem je ve věznici káva a cigarety.“

„Mít s sebou tabák, cigarety, známky, to jsou vlastně ve vězení platidla.“

„Posílali jsme balíky. Tak 1/5 z toho potřeboval, ale ostatní 4/5 věcí byly pro obchod. Posílali jsme mu papír, telefonní karty, barvy – fixy, je tam hodně lidí, kteří krásně kreslí. Tabák, papírky, úzký filtry, opět část na obchod, část pro jeho potřebu, sirky, ponožky, trička bez nápisu, sprchovací gel (mýdla ne, ale gel, mýdlo mají, fasují ho). Vše nad rámec základních věcí, které jsou vhodné k výměně. Také kávu, sluneční brýle...“

„Psaly se písemný žádosti o telefonování, karta se dala koupit v kantýně nebo za 2 tabáky od jiného vězně.“

„Tabák potřebujete i k jiným věcem než je kouření, dá se za něj všelicos, je to komodita.“

„Balíky a návštěvy jsou zdrojem peněz a cigaret, což je ve výkonu trestu základní artikl k obchodování a zajištění si nějaké pozice.“

ODBORNÁ POMOC VE SMYSLU SOCIÁLNÍCH A NÁVAZNÝCH SLUŽEB A DALŠÍCH FOREM PODPORY⁷

○ V této souvislosti jsme zaznamenali různé zkušenosti. Z některých informací však jasně vyplynulo, že ve věznicích není často možné kvalitní služby zajistit, dále i některé další druhy odborné péče, především péči psychologickou a psychiatrickou.

„Když má partner nějaké problémy, tak ve věznici funguje psycholog i terapeut, na kterého se může obrátit. Funguje to, myslím, po této stránce docela dobře.“

„Pokud mám nějaké problémy, mohu se obrátit na paní psycholožku, ta je super.“

„Je tady psycholog, to funguje, když bych něco potřeboval, tak si za ním mohu dojít.“

„Přítel potřeboval psychologa a měl možnost jeho služby v Příbrami využít.“

„Psycholog byl jeden ve věznici, neměl na nás čas.“

„Sebevraždy ve vězení by nemusely být, jsou zbytečné, ale dotyčnému se nedostane včas pomoci v podobě psychologa.“

„Mohu samozřejmě mluvit s psycholožkou a vychovateli – jsou tady tři, kteří se střídají. Ale nemají čas. Je to všechno jen rychle, rychle a zase mají další práci. Mám pocit, že je zdržuju, když něco chci.“

„K psychologovi je velmi těžké se dostat, na věznici je jeden.“

⁷ Setkání s odborníkem, jako je sociální pracovník nebo např. psycholog, je možné na základě žádanky, která je schvalována.

○ Pokud respondenti zmiňovali pomoc ze strany sociálních pracovníků, šlo ve většině případů o zajištění kontaktu s rodinou, předání informací na další formy pomoci či odborníky, tedy předání kontaktů na neziskové organizace, ÚP či sociálního kurátora. Někteří však deklarovali, že o možnostech těchto forem pomoci či podpory nevěděli.

„Využil jsem služeb sociálního pracovníka. Sociálního pracovníka lze využít například, když se vězeň nemůže dovolat domů.“

„Pak jsou ve věznici sociální pracovníci, ty nevidíte nebo vidíte jednou. A ty třeba já jsem nepoužíval. Nebo třeba psychologa můžete využívat...já je nepoužíval. Protože pro vás, když to řeknu hloupě, tak je to bezvýznamný člověk, v ten moment. Vy potřebujete nastavit, abych mohl volat tomuhle, abych mohl volat támhle, to vám zařídí sociální pracovník.“

„Já sociální pracovníci nikdy neviděl, ty tam snad nebyly ani od toho, aby pomáhaly odsouzeným. Obecně řeší asi jenom formality.“

„Se sociálním kurátorem jsem nespolečně pracoval, ani jsem vůbec nevěděl, že nějaký kurátor je. Jenom tam ve věznici jsem byl v kontaktu s vychovatelem a speciálním pedagogem a sociálním pracovníkem věznice.“

STRAVA

○ Názory na kvalitu stravy jsou různorodé – od velmi negativních hodnocení až po hodnocení pozitivní.

„Jídlo je pořád to samé, odporné a je ho málo.“

„Kuchyně a strava tam byla příšerná, malý porce, celkově je tam hlad.“

„Tak já sem žil dlouho na ulici, takže jsem rád za dobrý jídlo. A tady vaří dobře.“

○ Někteří kritizovali nejen kvalitu stravy, ale i její množství.

„Ještě k tomu jídlu – budíček máme brzy, před šestou, pak je hned snídaně kolem sedmé. Okolo jedenácté už je oběd a pak okolo čtvrté večere. Tak si dovedete představit, jaký máme hlad. Já jsem tady hodně zhubl...když máme večer hlad, tak jíme suchý chleba, který jsme si vzali navíc při snídani.“

„Jsem pracovníčně zařazený, dělám v kuchyni kuchaře, za což jsem rád, ale i když už jsem tzv. u zdroje, tak mohu říci, že jídla je málo a není dobré.“

○ Odsouzenému, který je zařazen do zaměstnání, náleží svačina, tzv. přídavek ke stravě.

„Když jsem pracoval, měl jsem také nárok na více jídla.“

- Někteří respondenti zmiňovali časté „kšeftování“ s jídlem.
„Vězni kradou maso, kuchaři s tím kšeftují. Když jim nedáte peníze, nedostanete maso. Někdo dostane 3 kusy. Je to něco za něco.“
„Ve věznici jsem byl v kuchyni, a tak jsem měl dost jídla, byl jsem v uklízací četě. Záleželo na bachaři a na tom, co kuchaři byli ochotní dát. Jinak jídla bylo málo. Já jsem ale mohl s jídlem kšeftovat.“

ZDRAVOTNÍ PÉČE⁸

- Ve většině případů byla zdravotní péče hodnocena jako nedostatečná. Dle respondentů lékaři bagatelizují jejich potíže a zanedbávají tak jejich léčbu.
„Každý na vás tady kašle. Doktor? Když nemáte peníze, tak nic není, nic nenapíše.“
„Všechno se léčí Paralenem.“
„Doktor sem chodí, to jo, ale výsledek je, jako kdyby tady nebyl.“
„Na celu přivezli mladou maminku, která kojila a začala mít v noci 40 horečky. Mlátili jsme na dveře, aby jí dali alespoň Paralen, ale musela vydržet do rána.“
- Nejproblematičtější je samotnými vězni vnímána zubní péče.
„Zubařka, ke které jsem se ve výkonu trestu dostal, mi sdělila, že všichni ve věznici jsou osoby určené k likvidaci.“
„Přístup doktora je však velmi slabý – takže je lepší se tomu tady vyhnout. Stejně je to hlavně o Paralenu či Brufenu. Nejhorší jsou zuby.“
„Zajistit si ve věznici lékařskou péči je nadlidský výkon – problém jsou např. zuby. Napravení zubů po výkonu trestu je pak velmi finančně náročné.“
„Horší je to se zdravím. Kluci čekají na zubaře třeba tři měsíce...“
- Přístup lékařů a zdravotnického personálu však může být ovlivněn i samotnými vězni, kteří velmi často své zdravotní potíže předstírají nebo zveličují za účelem získání výhod či např. pouze kvalitnější (lepší) stravy.
„Lékaři k nám nejdříve přistupují s nedůvěrou, nevěří nám, že nám opravdu něco je.“
„Ono je to těžké, když tolik lidí stále simuluje.“

⁸V každé věznici je zdravotnické středisko, ve kterém poskytuje zdravotní péči praktický lékař a všeobecná sestra. Ve věznicích je také zajištěna péče zubním lékařem a případně dalšími lékaři specialisty – internista, chirurg, oční, ORL, kožní, psychiatr, radiolog, gynekolog apod.

○ V rámci našich rozhovorů jsme mluvili s ženami, které mohly po dobu těhotenství a prvního období po narození dítěte výkon trestu přerušit. Podle zákona však není povinností soudů propustit těhotnou ženu na svobodu, aby porodila a mohla se v prvních měsících života starat o své dítě. Ženy tak mohou své těhotenství strávit ve vězení. Pokud jsou ženy ve výkonu trestu těhotné, ne vždy jsou spokojeny s lékařskou péčí.

„Jako problém vnímám péči o těhotné ve výkonu trestu, je nedostatečná, jak s ohledem na případné lékařské kontroly, tak na stravu a vitamíny.“

„Zdravotní péče v době výkonu trestu a těhotenství byla prakticky nulová.“

○ Těhotným ženám se také ne vždy dostávají potřebné informace a jiná pomoc či podpora.

„Péče o těhotné je ve výkonu trestu nedostačující, chybí i pomoc a rady ze strany pracovníků a těhotná odsouzená nemá dostatek informací o jejich možnostech, jako např. přerušeni výkonu trestu, pěstounská péče, možnosti výkonu trestu s dítětem atd.“

SOCIÁLNÍ KONTAKTY S RODINOU A BLÍZKÝMI

○ Kontakty s blízkými jsou pro odsouzené velmi důležité.

„Pokud nemáte šanci blízký kontakt udržovat, po roce už vlastně ztrácíte kontakt s rodinou, a to je obrovský problém.“

○ Nespokojenost byla velmi často spojena především s nízkou frekvencí (případně i úplnou absencí) návštěv nezletilých dětí. V těchto případech si ženy/matky stěžovaly především na špatnou komunikaci s pěstouny svých dětí. S tím, že není povinnost pěstounů uskutečňovat návštěvy, byly srozuměny.

„Opakovaně jsem pěstounku žádala o její telefonní číslo, abych mohla dcerce alespoň volat a neztratily jsme tak slovní kontakt. Mohla bych si ji přidat do seznamu pěti osob, kterým je možné volat. Zatím se však předání telefonního čísla nezdařilo, pěstounka na tuto prosbu nereaguje, číslo nezaslala.“

„Děti jsem viděla naposledy před ¾ rokem, než mě zavřeli, nemám o nich žádné zprávy, kromě zpráv od sociální kurátorky (přes pracovníci OSPOD).“

„O dětech skoro nic nevím. Psala jsem dědovi dopisy, ale nikdy neodpověděl...psala už i paní z OSPODu, posílala jsem dětem dopisy prostřednictvím jí. Ráda bych si s nimi psala a i je viděla. Psala jsem dopis i otcí dětí, ale také neodpověděl.“

○ Nezanedbatelný vliv na frekvenci kontaktů odsouzeného s rodinou má ale především jeho rodinné zázemí.

„S manželkou komunikujeme každý druhý den po telefonu, využíváme možnost veškerých možných návštěv.“

„Brácha mi píše, jezdí za mnou, máma taky.“

„Volám si s maminkou, s tátou vůbec nejsem ve styku.“

„Rodiče mne ve výkonu trestu navštěvovali, byli se mnou v telefonickém kontaktu a posílali mi peníze. Mám bratra, který mi nyní pomáhá s hledáním zaměstnání.“

○ Velmi často jsou však rodinné vazby přetrhány již před nástupem dotyčných do výkonu trestu.

„Psala jsem si zpočátku i s otcem, ale odepsal mi 2x a pak už ne.“

„S rodinou se nestýkám, nikdo za mnou do vězení nejezdil.“

„Mám bráchu, ten ale ani neví, že sem zase v base, má svůj život.“

○ Do specifické situace se dostávají odsouzení rodiče. Někteří se snaží danou situaci dětem způsobem adekvátním jejich věku vysvětlit.

„Řekla jsem, že maminka zlobila, proto musí být v tom zámečku.“

„Synovi posílám pohledy, kresby, on ví, že maminka zlobila a je proto zde.“

20

○ V některých případech jsme se ale naopak setkali s tím, že rodiče svůj pobyt ve vězení před dětmi tajili.

„Syn si myslí, že jsem v zahraničí, kde vydělávám velké peníze, abych mohla být s ním.“

V další části jsou zmíněna specifika jednotlivých typů sociálních kontaktů vězňů s jejich blízkými.

PÍSEMNÉ KONTAKTY⁹

○ Pokud je dopis vězně shledán jako závadový, měl by zaměstnanec vězeňské služby obviněného neprodleně vyrozumět o zadržení této korespondence. V některých případech se však stává, že dopis není vůbec odeslán, aniž by se o tom vězeň dozvěděl. Vězeň tedy nemá zpětnou vazbu, že dopisy neodešly a především neví, z jakého důvodu neodešly.

⁹ Osoby ve výkonu vazby i osoby ve výkonu trestu odnětí svobody mohou přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení bez omezení. Korespondence podléhá kontrole, která zahrnuje seznámení se s obsahem písemností. Věznicí neopustí dopis, který má závadový obsah (chod ve věznici, řešení trestné činnosti atd.).

„Takto mi neodešly 3 dopisy, přestože jsem se nedomníval, že bych psal něco, co by bylo problémem, a došlo to až k tomu, že matka kontaktovala věznic, aby si ověřila, zda tam stále jsem. Protože o mně neměla žádné zprávy.“

- Ne vždy mají osoby ve výkonu trestu odnětí svobody možnost zakoupení poštovních známek (na nákup známky potřebují finance, kterých se některým nedostává).

„Jste odkázaná na dopisy, a když nemáte známku, tak dopis nepošlete.“

TELEFONICKÉ KONTAKTY¹⁰

- Pro většinu oslovených odsouzených byl telefonický kontakt s blízkými finančně velmi náročný, mnohdy až nedostupný¹¹. V rámci našeho šetření jsme zaznamenali rozdílné zkušenosti s možnostmi telefonování z různých vězeňských zařízení.

„Volat si můžeme, ale to máte 12 minut za 180 Kč na kartu.“

„Taky potřebujete telefonní kartu do automatu, protože to vám nikdo před tím neřekne, ale když ji nemáte, tak bez toho se prostě nikam nedovoláte a tam ji nikde neseženete. Těch 10 minut je za 250 korun.“

„Tady máme virtuální účty, předplacené kredity, je to levnější. Na Pankráci jsou ještě ty drahé karty, které se musí shánět.“

21

OSOBNÍ KONTAKTY¹²

- Respondenti si stěžovali na prostředí, kde byly návštěvy vykonávané, na nedostatečné soukromí apod. V této oblasti jsme zaznamenali velmi rozdílné zkušenosti, které vycházely v první řadě z podmínek jednotlivých výkonů trestu a možností jednotlivých zařízení. Ne vždy jsou návštěvní místnosti ve věznicích přizpůsobené dětským návštěvníkům.

„Průběh návštěv ve vězení i návštěvní místnosti se značně liší, podle jednotlivých věznic.“

„Tady je návštěvní místnost uzpůsobená i pro děti, to v té předešlé věznicí nebylo.“

„Ve výkonu trestu jsem byl v kontaktu s rodinou prostřednictvím dopisů, žádnou návštěvu jsem neměl za celou dobu výkonu povolenou.“

„Oproti minulému trestu je posun znatelný, telefony, mohu mít 5 lidí, kterým mohu volat. Já mám uvedenou jen manželku.“

¹⁰ Na povolená čísla je možné volat každý den, maximální délka hovoru je 20 minut.

¹¹ Jedná se o problém, který byl v minulosti zmiňován nejen vězni, ale také například ombudsmankou či mezinárodními neziskovými organizacemi. Od roku 2016 by měla již plošně minuta volání ze všech věznic stát dvě koruny.

¹² Odsouzený má právo přijímat v čase určeném ředitelem věznice návštěvy blízkých osob na dobu 3 hodin během jednoho kalendářního měsíce.

„Návštěvy probíhaly ve velké společné místnosti za dohledu dozorců a vychovatelů, takže soukromí pro rodinu neexistovalo.“

„Na návštěvy jezdí přítelkyně s dětmi, 7 a 8 let (přípravka a 1. třída). V Příbrami je to na návštěvy nejhorší a děti to tam nevydrží, nemají se ani kde proběhnout. Taky záleží na tom, kdo dělá dozor. Někdo je nechá, aby šly k tátovi, a někdo je nenechá ani se dotknout.“

„Když přijede přítelkyně na návštěvu, tak tady není žádný dětský koutek.“

„Asi nejhorší na tom je, když jednou za měsíc máte návštěvy, které trvají 3 hodiny. To je na tom to...protože šestiletá dcera, když za vámi přijede do věznice, kde není koutek, není nic, to je hrozné. A mezi tím si jenom dopisujete a voláte.“

○ Pokud je osoba ve výkonu trestu umístěna ve větší vzdálenosti od bydliště, snižuje se tím možnost osobního kontaktu s rodinou, jelikož se velmi často jedná o sociálně slabé rodiny, pro které jsou návštěvy (doprava) finančně neúnosné.

„Moje máma taky ví, že jsem tady, ale bydlí daleko, takže si píšeme, návštěvu by finančně nezvládla.“

„Nemůžu ale po ní chtít něco víc, třeba aby za mnou přijela, anebo posílala balíky, to vím, že nemůže. Jejich finanční situace to prostě nedovoluje.“

○ V některých případech byla zmiňována nedostatečná informovanost o změnách, které v průběhu trestu ve vztahu k možným návštěvám, nastávaly.

„Od mámy jsem měl 100 % podporu, jezdila na návštěvu každý měsíc. Jedna návštěva byla zrušená, protože mě den před tím převezli do jiné věznice, což mi dopředu vědět nedali.“

FINANČNÍ PROBLEMATIKA, DLUHY, EXEKUCE

○ Ve většině případů jsou lidé již v době, kdy nastupují výkon trestu, dlužníky. Jedná se o dluhy za zdravotní a sociální pojištění, dluhy dopravním podnikům, dluhy za poplatky spojené s bydlením a službami, dluhy za pokuty a přestupková řízení. Mnoho z našich respondentů dlužilo také na výživném (často se dokonce jednalo o důvod odsouzení). Věřitelé jsou tak různorodí, jedná se o pojišťovny, banky, dopravní podniky, nebankovní ústavy. Často mají osoby ve výkonu trestu odnětí svobody také dluhy vůči soukromým subjektům. V tomto případě se jedná o různé půjčky, dluhy z podnikání a dluhy vzniklé trestnou činností. Dále také mají závazky z trestné činnosti a z nákladů na trestní řízení, vazbu a výkon trestu. Přehled o všech pohledávkách však ve většině případů nemají.

„Dluhy mám u více věřitelů.“

„Vím o 70 000,- Kč. Je to určitě VZP, pak nějaký pan z Brna, to je exekutor, pak dluhy za soud, advokáty a náklady na výkon trestu.“

„Vím asi o 32 exekucí. Naposledy jsem byl na soudě v Benešově, tak mi to tam řekli. Mohlo by to být asi 600 000,- Kč celkem. Dlužím taky za odpad v Benešově, bankám, zdravotní pojišťovně, Providentu, O2, prostě je toho moc...“

„Co se týče dluhů, vím o celkové částce 440 000,- Kč. Budou to různí věřitelé, určitě je všechny nevím.“

○ V rámci našeho šetření jsme se pravidelně setkávali s obecnou finanční a ekonomickou „negramotností“ odsouzených. Během pobytu ve vězení lidé žijí v představě, že ve výkonu trestu své dluhy řešit ani nemohou. Osoby ve výkonu trestu tak s věřiteli zpravidla nekomunikují, úřední korespondencí se nezabývají. Velmi často ji ani nerozumí, nemají se s kým poradit. Pokud mají v úmyslu řešit své dluhy, pak to plánují až po svém propuštění z výkonu trestu. V době výkonu trestu tak zůstává otázka dluhů obvykle neřešena, dluhy rostou a problém naopak eskaluje, přestože by již v této době mohl být systematicky řešen.

„Když jsem byla ve vězení, nic jsem neplatila. Dluhy na nájmu a elektřině rostly. Pokud bych byla ve výkonu delší dobu, nevím, jak by to dopadlo, asi bych o byt přišla.“

„A ten člověk už je v takové zoufalé situaci, že když mu chodí ty obálky, tak už si nad tím prostě jen řekne: „Hele, přišla mi pošta“. Tak to otevřete, tam přijde obálka s tím, že máte zaplatit tu a tu částku a prostě co uděláte? Tak jelikož jste tam, jste našťvaná možná i na celý svět, tak prostě tu obálku roztrháte a hodíte to do koše, že jo.“

○ Sociální pracovník ve věznici, ani nikdo jiný, se dle výpovědí respondentů na tuto problematiku nezaměřuje.

„Nemám zkušenost s tím, že by byla možnost se na někoho obrátit.“

„Ve výkonu trestu mně chyběla pomoc někoho, kdo by se mnou řešil problematiku dluhů a exekucí. Ani v jedné věznici jsem se s tím nesetkala. Pokud odsouzený nepracuje a nemá podporu někoho „z venku“ nebo není schopen to opravdu sám zvládnout, vychází z výkonu trestu s obrovskými dluhy.“

„Ve výkonu trestu jsem postrádala pracovníky, kteří by s odsouzenými aktivně řešili potřebné kroky.“

Zkušenosti s řešením

- V některých případech splácí dluhy někdo z rodiny. Ve většině případů jsou to rodiče, kteří na sebe berou zodpovědnost za zadlužení svých odsouzených dětí. Stává se, že se tato pomoc negativně odrazí v rodinných vztazích.

„Mamka za mě splácí exekuci, je mi to trapné a chci jí to vrátit.“

„Pomáhá mi finančně máma, její druh to neví, to by bylo hodně zle.“

- Pokud je vězeň pracovně zařazen, finanční oddělení věznice dle výše odměny strhává pohledávky. Někteří odsouzení tímto své dluhy částečně řešit mohou.

„Důvodem mého zájmu o práci byly také dluhy, které jsem tak mohla splácet.“

- Oslovení respondenti zmiňovali pracovníky sociálních služeb, kteří do věznice docházeli a jejich pomoc byla efektivní (konkrétně například pracovníky Centra Rubikon). Ne vždy ale tato pomoc byla kapacitně dostatečná.

„Vím, že chodil někdo z Rubikonu, ale jen v některé věznici.“

- Pouze v několika málo případech se snažili sami odsouzení své dluhy řešit.

„Mám více dluhů. Žádná pomoc ve výkonu trestu nepřišla. Ani neznám žádné pomáhající organizace. Počkám, jak dopadne to prodloužení výkonu trestu. Uvažoval bych pak o insolvenční. Oslovil jsem ale zatím osobně věřitele, něco za mě vyřešila známá, něco náš účetní.“

ZAMĚŠTNÁVÁNÍ OSOB VE VÝKONU TRESTU

- Námi oslovení respondenti projevovali zájem o možnosti zaměstnání¹³ v průběhu výkonu trestu. Někteří mohli pracovat mimo areál věznice, jiní mohli získat práci pouze v rámci areálu hlídaného vězeňskou službou. Oslovení respondenti si uvědomovali výhody, které jim ze zaměstnání plynou.

¹³Vězeň je pracovně zařazen dle svého vzdělání nebo pracovních zkušeností, ne dle jeho zájmu o určitou práci. Jelikož osobám ve výkonu trestu vzniká závazek uhradit náklady za věznění (resp. jejich část), je jim větší část výplaty strhávána na „stravu a ubytování“. Pokud mají soudem uloženu povinnost náhrady škody, tak část jde přednostně na tento účel. Část mzdy je ale vždy ponechána a je ukládána na zvláštní účet.

„Od zítřka budu dělat normálně na smlouvu, za což jsem fakt rád. Hlavně proto, že přítelkyni půjde nějaká koruna na přilepšení.“

„Všichni by chtěli dělat, protože vy když začnete dělat, tak vám přibývají peníze, za které si to kafe, ty cigarety můžete koupit.“

„Teď mám radost, protože mě vzali do práce. Dělán na směny, dvě denní a dvě noční. Aspoň to utíká a také se tam najím.“

„No tak já vám to řeknu takhle. Samozřejmě se ve vězení kšeftuje. A jelikož tam nejsou peníze, tak platidlo je tabák a kafe. To je zásadní záležitost. To je právě výhoda toho, když děláte, když pracujete. Protože se dostanete k různým kšeftíkům.“

„Jde o velké plus, protože náklady nenarůstají a lze z výkonu trestu dluhy i platit.“

„Mám dluhy z trestné činnosti. Aktivně jsem je řešila už ve výkonu trestu, část dluhů byla hrazena z výkonu práce.“

○ Pro osoby ve výkonu trestu je zaměstnání důležité nejen z výše uvedených výhod, ale i z psychického hlediska. Pokud je osoba ve výkonu trestu zaměstnána, na stereotyp si ve většině případů nestěžuje.

„Teď mám velkou radost, protože jsem hned od začátku chtěla do práce, ale pořád to nešlo, byla jsem tady krátce, konečně jsem od května pracovní zařazená, budu pracovat v bagetárně v Roudnici nad Labem. Je to práce fyzického charakteru, 6 dnů v týdnu, jen v sobotu je volno. Dosud mám tedy pouze 100 Kč ten sociální příspěvek od státu, takže to je, jako kdybych neměla nic. Rozúčtování mzdy půjde na kapesné, to je nejmenší položka, pak na pobyt tady, výživné, přednostní exekuce a tak dále. Do té práce se moc těším, protože to konečně začne utíkat a budu unavená, budu mít režim.“

„Vyhovuje mi každý den pracovní režim, abych věděla, že teď se jde do práce, následně na oběd, poté na terapii apod., zkrátka, aby to utíkalo a mělo to smysl.“

„Pracuju i tady v base, sice to bylo nejdřív bez výtěžku, ale aspoň to utíkalo. Teď už to bude i za nějakou tu korunu, na smlouvu, to je dobře, utíká to a zachovám si nějaký režim dne, večer jsem i unavený, takže se těším do postele, abych ráno vstal.“

„Jsem za to ráda, že jsem pracovala. Čas ve výkonu trestu jsem lépe snášela.“

„Jsem ráda, že mám režim, jsem unavená a ráno zase vstávám do práce, tak to utíká.“

VZDĚLÁVÁNÍ A ZÁJMOVÁ ČINNOST

○ K tomu, aby vězni byli na své propuštění připraveni, má přispět i jejich vzdělávání v době výkonu trestu. Vzdělání probíhá formou akreditovaných kurzů a rekvalifikačních programů.

Tyto kurzy a programy byly některými respondenty hodnoceny jako špatně nastavené a pro budoucí uplatnění v běžném životě nevyužitelné.

„Třeba takový kurz prostírání, nějaká starší paní, taková „teta“, nás tam učila, jak se dává na stůl nádobí??? To je k smíchu, takováhle aktivita. Má to ale svoje výhody, dostáváte přídavek na stravu a nepůlí se vám peníze. Celé je to ale k ničemu. Jak to použijete venku? To samé je kurz na počítači, umím po něm zapnout počítač...ten kurz vedl bývalý bachař...“

„Kurzy jsou k ničemu. Zdravý životní styl, kurz PC, sebeobslužný kurz, to je postavený na hlavu...“

„Jako když vás naučí něco na počítači a pak vyjdete ven z basy a neumíte k tomu další věci, najít si přes internet práci, připojit se k internetu, umět další aplikace apod.“

„Co se týče školy, tak bych tam mohl chodit, ale je to k ničemu. Slyšel jsem a viděl, že tam nikoho nic nenaučí.“

○ Někteří respondenti se setkali i se vzděláním v dluhové problematice, které ale hodnotili jako přínosné.

„Měli jsme školení tady v base na dluhovou problematiku, bylo to dobrý, teď už tomu trochu rozumím. Oslovil jsem věřitele, ne všechny, ale udělám to, když už vím jak. Taky napíšu na soud, aby mi napsali seznam exekučních titulů, mám na to tu žádost.“

26

○ Nedílnou součástí programu ve vězeňských zařízeních je také zájmová činnost.

„Hodně čtu – chodím zde do knihovny, čtu romány.“

„Hodně čtu, je tady možnost kroužků, ale na ty moc nechodím. K čemu mi bude např. církevní kroužek.“

„Jo, vlastně jsem začal číst. Nikdy jsem na to nebyl a ve vazbě jsem začal.“

„Máme možnost sportovat. Na fotbal 3x týdně chodím.“

„Je tady možnost chodit na šachy, na dřevodílnu.“

„Je tady možnost různých kroužků – BESIP, SANANIM, psychosociální dovednosti atd.“

S tématy zájmové činnosti a vzdělávání úzce souvisí i téma volného času a jeho trávení.

STEREOTYPNÍ NÁPLŇ VOLNÉHO ČASU, NENAPLNĚNÍ VOLNÉHO ČASU

○ Dny ve vězení jsou pro většinu odsouzených jednotvárné, stereotypní, osoby ve výkonu trestu nedostávají nové podněty.

„Nejhorší jsou víkendy, to ve věznici ani v areálu není co dělat, pomalu to utíká.“

„Nejvíc mě štve, že se tady nic neděje.“

„Takhle je to fakt o ničem...televize už mě nebaví, píšu dopisy, volám, čtu, to je asi tak všechno kromě toho, co tady musím plnit.“

„Zoufale pomalu to utíká. Máme dvě až tři aktivity denně, ale to je o ničem.“

3.3 Období po propuštění z výkonu trestu

Přechod z prostředí věznic na svobodu je velmi náročnou životní situací. Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody je tak pro odsouzeného nejen dlouho očekávaná, ale zároveň i obávaná událost. Přichází obava z toho, co přijde.

Je nutné si uvědomit, že i osoby po výkonu trestu řeší celou škálu problémů, které nejsou schopny vyřešit samy, nemají potřebné informace, znalosti, kompetence, rodinné zázemí chybí, případně ani nikdy nefungovalo.

PROCES PROPUŠTĚNÍ

- Osoby ve výkonu trestu ztrácí postupně návyky spojené s běžným životem.

„Mám strach z toho, co bude, až mě pustí. Tam venku všechno utíká, všichni budou pryč ze škol a budou makat nebo budou prostě pryč, budou jinde a s jinými starostmi. A nebude s kým chodit pařit. Všechno se někam posune a já jsem tady zamrzl.“

- V období posledního půlroku (v některých věznicích se jedná o období 3 měsíců), po které odsouzený setrvává ve vězení, je zařazen do výstupního oddělení. Jedná se o komplexní přípravu na propuštění a život na svobodě. Ne ve všech věznicích je však toto oddělení, dle našich respondentů, vyčleněno. A ne vždy byly tyto programy hodnoceny jako efektivní. Pokud jsou osoby ve výkonu trestu pouze na „relativně krátkou dobu“ (např. dobu 3 let) a trest se jim, např. z důvodu vzorného chování, zkrátí o polovinu, jsou propuštěny velmi rychle a může se tak stát, že nejsou na opětovný život na svobodě nijak připravovány. Propuštění jsou pak pouze poučeni o povinnosti přihlásit se k trvalému pobytu.

„Mají jenom šablony, které plní...třeba programy zacházení jsou jenom na papíře, ve skutečnosti žádný nejsou dodržovány. Jediný, kdo to dodržoval, tak byla kaplanka.“

„Ve věznici vás na nic nepřipraví. Když někoho zavřou, tak ho pustí, ale musí ho ten stát zajistit a pomoci mu po výstupu. Kdo může žít z osmi stovek na měsíc??? Nikdo.“

„Tam pro ty lidi, pro tu vězeňskou službu, to končí tím, kdy vy opustíte tu bránu věznice. Pak už je nezajímáte. A to je ten problém.“

„Vypustí nás do světa, dělej si, co chceš, nikoho nezajímáš.“

„Máte odpoledne, v půl pátý vás pustí. V tom případě bych prostě neměl kam, na koho se obrátit, tak bych byl prostě v háji. Tak bych musel samozřejmě někam jet za těch pár korun, někam se dopravit, tam, kde to znám.“

„Soudce řekl, že mě pustí, měl jsem asi hodinu na sbalení a šel jsem. Dostal jsem doklady a pět kilo a propouštěcí papíry.“

„Řekli jen, tak přestaňte tady jíst ty rízky a sbalte se, za čtvrt hodiny si pro vás přijdu, přišel fax od soudu, že jste propuštěný.“

„No prakticky. Ono když jim přijde ten fax, oni to posílali faxem, takže když jim přijde fax od soudu, že mají toho a toho propustit, tak prostě se vlastně zavolá akorát ten nějaký skladník, který vám vlastně vydá věci ze skladu. A jdete.“

„Pustili mě v pátek odpoledne, dali mi 400,- Kč a šel jsem.“

Zkušenosti s řešením

○ Sociální pracovník ve věznici informuje o náležitostech, které je třeba po propuštění udělat - tedy zkontaktovat sociálního kurátora a úřad práce.

○ Neformální příprava také probíhá ze strany spoluodsouzených, kteří již mají s propuštěním zkušenost.

○ Ve většině případů hledali respondenti po propuštění pomoc u sociálního kurátora.

„Kdyby nebyl kurátor, tak bych byl na ulici. Kurátor je informátor a pomoc s tisíci papíry. Člověk se na něj může obrátit, ví, jak lidem pomoci, když pomoc chtěj, samozřejmě. Sociální pracovnice ve věznici má spolupracovat s kurátorem a řešit to. To se však neděje.“

○ Důležité je také zázemí, do kterého se propuštění vězni vracejí. Pokud má osoba propuštěná z výkonu trestu rodinné zázemí, neocitá se na ulici bez prostředků a je šance, že se do běžného života začlení.

„Jasně. Kdybych neměl rodinu, nevím, kam půjdu.“

„Lidi, kteří mají to zázemí, tak to mají mnohem jednodušší. Já si úplně tohle nedovedu představit.“

KUMULACE PROBLÉMŮ

- Životní situace osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody je charakteristická kumulací problémů.

„Protože jsou lidi, kteří fakt nemají kam jít. Oni dostanou nějakou částku a dělej si, co chceš. Ti lidi, pokud jim to trochu myslí, tak přemýšlí, co budou dělat. Vezměte si, že se vrátíte, a i kdyby vás někdo zaměstnal, tak peníze od zaměstnavatele dostanete třeba za měsíc a půl, že jo. A co ten měsíc a půl? Kde budete bydlet, co budete jíst?“

- Propuštěná osoba musí v jednom okamžiku řešit množství problémů a situací, jejichž vyřešení je nezbytné pro normální fungování ve společnosti. Pokud člověk nezvládne dané problémy řešit, je velké riziko, že se k trestné činnosti vrátí.

Zkušenosti s řešením

- Oslovení respondenti zmiňovali pomoc prostřednictvím neziskového sektoru.

„Pomáhá mi nezisková organizace Romodrom, se kterou jsem navázala spolupráci, slíbili, že seženou bydlení - ubytovnu, kterou budou po dobu 3 měsíců hradit, dále pomoc s dávkami a zaměstnáním.“

29

ZPŘETRHANÉ SOCIÁLNÍ VAZBY

- Jak jsme již zmínili, bez podpory rodiny je návrat do běžného života mnohem složitější.

„Důležité je také zázemí, do kterého se propuštění vězni vrací. Ocitne-li se na ulici a bez prostředků, je velmi pravděpodobné, že se brzy vrátí zpět za zdi věznice.“

„Jako zásadní při návratu z výkonu trestu vidím pomoc rodiny, sám bych bez ní neměl bydlení a finance na živobytí, a ideální je také mít zaměstnání, slíbené zaměstnání je důležité hlavně při žádosti o podmíněné propuštění. S tím rodina může pomoci.“

„Podpora rodiny je nejdůležitější. Když se chlap nemá kam vrátit, tak je to špatný.“

- V průběhu výkonu trestu odnětí svobody jsou lidé ohroženi zpřetrháním sociálních, tedy i rodinných, vazeb.¹⁴ Propuštěný často nemá sociální zázemí, nemá kam jít, nikdo na něj nečeká, nikam nepatří.

„Přítelkyni jsem viděl po devíti měsících a zdála se mi jako cizí člověk. Přestože jsem si s ní každý den volal, každý den jsem měl od ní dopis, takže jsem znal úplně všechno, co dělala.“

¹⁴ V případě patologických sociálních vztahů je tento jev samozřejmě vnímán velmi pozitivně.

○ Je třeba si uvědomit, že i v případě, že rodinné vztahy byly před nástupem do výkonu trestu v relativně dobré kondici, opětovné navázání kontaktu s rodinou a blízkými bývá po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody velmi komplikované. Odsouzeným se v době pobytu ve výkonu trestu často rozpadá manželství či partnerství, rodina je odmítá.

„A věřím, že po tom návratu většina vězňů odchází od rodiny a rodina odchází od nich.“

„Přišel jsem o manželku, rozvedli jsme se, přišel jsem, když to řeknu v uvozovkách, i o děti, protože ty dvě starší mi to dávají za vinu.“

„Rodiče zestárli, přítelkyně nevydržela čekat“

„Tam je to vlastně nastavené...vy, když se dostanete do výkonu trestu, tak vy už té rodině nemůžete v životě pomoci. Ba naopak, vy potřebujete od ní pomoc. A tam si myslím, že spousta lidí v ten moment ztrácí ty blízké...protože chtějí pomoc, posli mi tohle...a ty rodiny to mají náročné...“

○ Rizikem pak bývá hledání nových kontaktů a navázání sociálních vztahů s lidmi v podobném postavení.

„Největší obavy mám ze začlenění po propuštění, z nalezení vhodného bydlení, nevím, zda se vrátím do Benešova, bojím se lidí, které znám, také lidí drogově závislých, nechci je potkávat. Bojím se selhání.“

30

SOCIÁLNÍ STIGMA

○ Veřejnost je přesvědčena o nenapravitelnosti odsouzených, hrozí jim společenská stigmatizace, která má mnohdy dopad na celou rodinu. Veřejnost vnímá práci s odsouzenými a propuštěnými jako zbytečnou investici do osob, které nelze napravit.

„Tak to tady chodí, no...i druh se bude muset připravit na to, že bude okolí zajímat, kde byl a že už se vrátil.“

Zkušenosti s řešením

○ Někteří se z tohoto důvodu nevracejí do svého původního bydliště.

„Moc rád bych vyšel odsud a nevracel se do Benešova.“

KOMUNIKACE S ÚŘADY

○ Pro osoby propuštěné z výkonu trestu je následná komunikace z úřady, resp. úředníky, velmi náročná.

○ Ze strany úředníků necítí podporu a pochopení.

„S úřadem práce je strašně složitý vyjednávání, neporadí, jsou neochotní – s nimi nemám dobrou zkušenost. Dají jen štos papírů a starejte se. Ani mi nechtěli dát celou tisícovku, že jsem tam ve věznici pracoval a vydělával si.“

○ Bývalí odsouzení také často nevědí, kde konkrétně žádat o pomoc, neumějí srozumitelně formulovat svou žádost, často nemají trpělivost při jednání s úřady.

„A člověk, když se odtamtad jakoby vrací, tak kolikrát nemá dobrou náladu, je naštvaný na celý svět. A když pak přijdete, tak ty lidi s vámi spíš řeší ne vaše osobní problémy, ale řeší s vámi, jestli platíte dluhy, takovýhle věci, a neptají se vás vůbec na to, kde na to vezmete, nebo co děláte, jestli máte zaměstnání.“

○ U pohledu propuštěných často chybí jakákoliv provázanost a alespoň minimální informovanost pracovníků na úřadech tak, aby propuštění vězni nemuseli neustále všem opakovat informace o tom, kdo jsou a že byli ve výkonu trestu. Je to pro ně stresující, často ponižující. Mnohdy tyto informace předávají „zbytečně“ lidem, kteří jim de facto nepomohou a odkazují je jinam.

„Posílali mě tzv. od čerta k ďáblu.“

„Vnímám obrovský nesoulad mezi sociálními kurátory, ÚP, informacemi z věznice. Nepředávají si žádné informace.“

○ I v rámci úředních jednání se osoby propuštěné z výkonu trestu setkávají se stigmatizací.

„Úředníci mají neopodstatněné obavy z někoho, kdo byl ve vězení.“

BYDLENÍ

○ Pro většinu respondentů byla otázka zajištění bydlení ve chvíli propuštění naprosto prioritní. Dle respondentů se však vězni po propuštění velmi často nemají kam vrátit. Uváděli, že pokud nemají zázemí a kontakty mimo věznici nebo nespolupracují s kurátorem, je pro ně velice komplikované jakékoliv bydlení si zařídit.

Zkušenosti s řešením

- Některým respondentům zůstali oporou rodiče, případně širší rodina.

„Souhlasili s tím, abych bydlel pro propuštění u nich, dostal jsem šanci a pokud si ji nepokazím, můžu u nich bydlet. Jejich pomoc vnímám jako zásadní a uvědomuji si, že bez nich bych se neměl kam vrátit a byl bych nejspíš bezdomovec“.

„Sám mám velké štěstí, mám podporu rodiny, mám od nich přislíbeno bydlení.“

„Vím, že mi ten brácha do začátku pomůže, třeba zaplatí na měsíc ubytovnu, ale pak musím sám, jak jsem řekl. A pak normálně, práce, bydlení, něco našetřím a budu s dcerou.“

„Rodiče jsou pro klienta oporou, neměl by bydlení, pokud by nešel k nim.“

- Většina z nich tuto situaci také řeší nastěhováním se na přechodnou dobu ke známým či na ubytovnu, někteří využívají ubytování v azylových domech, noclehárnách.

„Nevím, kam bych šel po propuštění, asi bych musel na ubytovnu, no...kdyby mi nenabídl brácha Jirka s manželkou to bydlení u nich.“

- Někteří mluvili o probačních domech¹⁵, s touto informací se setkali ve výkonu trestu a považovali to za podstatnou informaci.

FINANCE, DLUHY, EXEKUCE

- Osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody mají závazky jak vůči svým věřitelům, tak plynoucí z trestné činnosti. Musí splatit náklady na trestní řízení, vazbu a samotný výkon trestu.

„Pak vyjdete a už se v tom neorientujete, je problém o tom po takové době s někým mluvit. Ve věznici nikdo neporadí.“

„Přišla exekuce na plat, nevím, komu a kolik dlužím, kam peníze jdou? Mám zájem o insolvenční, chci dluhy řešit.“

Zkušenosti s řešením

- Někteří kontaktovali, případně byli kontaktováni pomáhajícími organizacemi.

„V Rubikonu mi vyjeli, co všechno dlužím.“

¹⁵ Probační dům je zařízení v Ostravě s kapacitou 10 lůžek. Jedná se o mezistupeň mezi věznicí a životem v běžné společnosti, neboť klienti v nich ubytovaní získávají dovednosti, se kterými se ve věznici nedostanou do styku.

„Pořád bych měl platit výživné, ale nemám peníze. Časem, až si získám stálou práci, chtěl bych požádat o oddlužení, Rubikon mi nabízel pomoc, tam je na to specialistka.“

„Spolupracuji s organizací Rubikon, se kterou řeším dluhovou problematiku.“

„Neziskovky budu kontaktovat až po propuštění – kvůli dluhové tematice. Vychovatel nebyl moc vstřícný, neposkytoval moc informací. Víím, že existuje Rubikon a probační a mediační služba.“

- Zásadní moment pro řešení dluhů a dalších finančních problémů je uplatnění se na trhu práce.

„Nyní jsem zaměstnaná, některé dluhy jsou strhávány exekučně. Snažím se vše řešit.“

ZAMĚSTNÁNÍ

- Získat práci a udržet si ji byl také jeden z nejzákladnějších problémů, který námi oslovení respondenti řešili. Často si uvědomovali, že právě uplatnění na pracovním trhu je prvním krokem k řešení dané životní situace a k opětovnému začlenění se do společnosti.

„Po propuštění se intenzivně snažím najít si zaměstnání, na úřadu práce jsem sdělil, že budu dělat cokoli.“

„Já jsem chlap, který vyšel z vězení a potřebuje práci. Jinak to špatně dopadne.“

„To mě bolí. Když vás nevezmou do práce, tak zlenivíte a stanete se makovcem. Chci pracovat, kvůli sobě, kvůli holce...“

- Handicapem našich respondentů bylo především nízké vzdělání a tím tedy i nízká kvalifikace a nekonkurenceschopnost na trhu práce. Pro respondenty je tak vzhledem k jejich nízkému vzdělání, k jejich pracovním zkušenostem, a třeba i k jejich možnostem (kompetencím), které mají k vyhledávání volných pracovních míst k dispozici, velmi složité si práci najít. Hlavním problémem, na který naráželi, byl zápis v rejstříku trestů a s tím mnohdy související nemožnost sehnat legální práci.

„V base děláte důležitou práci a venku vás nechtěj, protože máte záznam.“

„Něco umím a tady venku to neplatí. Kladu si otázku, proč jsem dobrej v base, kde mě nutěj dělat, a tady venku ne, když mě nechtěj a já chci...je hrozný říct, že mě lidi v base berou líp než venku.“

- Respondenti ve většině případů negativně hodnotili i přístup zaměstnanců ÚP.

„Jako velký problém vnímám spolupráci s úřadem práce. Z mého pohledu pracovnice úřadu nerespektovala požadavky zaměstnavatele a posílala mne na pozice, na které jsem neměl vzdělání a taky na ty, kde požadovali rejstřík trestů bez záznamu. Dostavil jsem se k určitému zaměstnavateli, sdělil mu informace o trestu a podmíněném propuštění a vlastně bylo jasné, že tam nemám co dělat.“

„Nahlíželi na mne jako na osobu, která má trestní minulost a nechce pracovat. Cítila jsem, že pro ně nejsem seriózním uchazečem o zaměstnání. Obecně jsem měla problém s hledáním práce kvůli záznamu v rejstříku trestů, nedostala jsem potřebnou pomoc a podporu. Zaměstnání mi vlastně ani nebylo ze strany úřadu práce doporučováno s ohledem na můj záznam v rejstříku trestů.“

Zkušenosti s řešením

- Některým pomohla rodina, některým známí a kamarádi.

„Téměř okamžitě jsem nastoupil a místo mi zajistil dobrý kamarád, který byl také ve výkonu trestu.“

„Nejvíc jsem ve styku s bráchou. Má firmu a může mě pak po výstupu zaměstnat, ale nechci na něj spoléhat. Jen ze začátku.“

- Někteří využili pomoci prostřednictvím neziskových organizací.

„Je tady Rubikon – využil jsem jeho služby a doporučuju ho – nabízeli pomoc s prací, řešili různé situace, připravovali nás na pracovní pohovor, z dávek – je to moc papírování, chtějí všechny smlouvy atd.“

„Možnosti začlenit se jsou omezený, oni vám ve výkonu napíšíou paragraf a zaměstnavatel vás nevezme, doporučení od Rubikonu ale někdy pomůže.“

„Rubikon jsem oslovil na doporučení pracovnice probační a mediační služby.“

- Někteří situaci řešili ilegální prací. Rizika (sankce, nezaplacení mzdy, nejistota) si uvědomovali.

Doporučení

- Respondenti deklarovali potřebu změny přístupu ze strany úřadu práce. Zaměstnanci úřadu práce by se měli naučit lépe pracovat s osobami propuštěnými z výkonu trestu a nabízená práce by měla být tipována přímo s tím, že tyto osoby mají záznam v rejstříku trestů.

○ Vhodné by bylo např. navázat spolupráci se zaměstnavateli, kteří by neměli problém zaměstnávat tyto pracovníky a nedocházelo tak k situacím, kdy jdou lidé „se záznamem“ žádat o pracovní místo, kde je přímo požadavek mít čistý rejstřík trestů.

○ Někteří uváděli řešení zaměstnat se prostřednictvím pracovní agentury.

„Po výstupu to mám naplánovaný tak, že půjdu k agentuře. K takové, jak hlídá objekty, osoby a tak. Udělají mi testy, zařídí výmaz z rejstříku trestů, všechno. Je to v Praze, Securitas. Udělám si na tohle rekvalifikaci.“

„Kdybych hledal práci, zkoušel bych to přes známý – nebo přes agentury, ty nechtějí výpis z trestního rejstříku, tak jediné dělat pořád pod agenturou.“

3.4 Problematika recidivy/opakovaných výkonů trestů

Recidiva je jev, kdy osoba spáchá trestný čin poté, co již byla pravomocně odsouzena za předchozí trestný čin, v některých případech i za stejný „paragraf“.

Obecně jsou důvody recidivy zadluženost, špatné uplatnění na trhu práce, návrat do nevhodného původního sociálního prostředí, předsudky společnosti, nízké kompetence, případně i vzdělání.

35

○ Pokud byli respondenti odsouzeni vícekrát, vždy deklarovali, že z vězení odcházeli s tím, že se daná situace již opakovat nebude.

„Ve vězení přestáváte být ve svých fantaziích manželky, jste skvělí otcové. Při návštěvě jsou chlapi hodní, ale venku...vyčítání přijde a všechno se vrátí – hospoda, facky, kamarádi. Tam to máte tak, že věříte, že bude líp. Minule, když jsem vyšel, tak jsem nevydržel, s úřadem práce, s papíry, prostě jsem to nedal. Tam jde všechno, ale bez startu venku to je těžký. Lžou tam všichni sami sobě. Nejvíce fetišáci. Pak se zaměstnanci věznice diví, že jsem tam zas, když tam tak funguju...no, nemůžou to pochopit.“

„A to vidíte ty lidi, kteří odchází, mají z toho strašnou radost, že jdou, počítají to. A de facto naskakují v podstatě za půl roku nazpátek a někde vzadu možná tuší, vědí, že naskočí.“

○ Páchání další trestné činnosti souvisí často s nedostatkem financí a nepřímo tedy i se zadlužeností ze snahy získat rychle prostředky.

„Ti lidé nedostanou skoro žádné peníze, nezaměstnají je - nic jiného jim v podstatě nezbude než znovu páchat... Zákony nejsou udělané k jejich prospěchu a k přežití. Takový azylák – jak

asi může fungovat a jací jsou tam lidi. Pak není divu, že ukradne flašku rumu, něco vyvede a je ve vězení zpátky.“

„Ano, oni mají domov věznici, protože ten venkovní domov jim tenhle systém vlastně ztratil. Protože kam oni se vrátí? Vráti se na ubytovnu, nemají práci, kde by pracovali. Tam dostanou najíst, tam dostanou nějaký řád, mají kamarády.“

Zkušenosti s řešením

○ Z námi realizovaných rozhovorů vyplynulo, že zásadní roli v tom, zda se člověk propuštěný z výkonu trestu zařadí zpět do běžného života, hraje jeho rodina. Pokud se člověk po propuštění z věznice má kam vrátit, má zázemí, zvyšuje se šance, že v budoucnu nebude páchat trestné činy. Rodina a rodinné vztahy jsou tak nejsilnější pojistka toho, aby se trestaný člověk do vězení znovu nevrátil.

„Já si myslím, že bez podpory rodiny je to úplně v háji. Ti lidi, kteří už nikoho nemají, nikdo z těch rodičů nežije, nebo někdo z nějakých blízkých nežije, tak je to úplně v háji a jako ti lidi už pak přemýšlí měsíce dopředu, co budou vyvádět.“

„Jako velký problém tak vnímám to, že pokud se nemá vězeň kam vrátit, jde o náročné období a je velká pravděpodobnost, že se do vězení opět vrátí.“

○ Pomoc ze strany státu je vnímaná jako nedostatečná.

„Na probačku jsem chodil, nemám problém s nimi spolupracovat, ale nějak to nevyšlo, no.“

„Sociální kurátor je kontaktní osoba, která může zprostředkovat pomoc. Ne vždy má však důvěru, opravdu pomáhá. Problém je asi v tom, že s námi není v kontaktu, když jsme ve vězení.“

„Probační a mediační služba spíš kontroluje, nepomáhá.“

3.5 Situace rodin a osob blízkých odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody

FINANČNÍ SITUACE RODIN ODSOUZENÝCH

- V některých případech rodina ztratila hlavní příjem.

„Máme malého kluka...na všechno zůstala z ničeho nic sama. Já jsem byl ten, kdo vydělával.“

- Rodinám také vznikají výdaje spojené s návštěvami, korespondencí, telefonickou komunikací a materiální podporou uvězněného.

ODBORNÁ POMOC A INFORMOVANOST

- Pokud rodiny využívají odbornou pomoc, v první řadě se obrací na sociální pracovníky městských úřadů.

„V době, kdy jsem byl ve výkonu trestu, matka se s žádostí o pomoc a radu obrátila na sociální pracovníci na městském úřadě.“

- V některých případech, především v momentě, kdy se prarodiče či další příbuzní stali pěstouny nezletilých dětí, využili pomoci neziskových organizací.

„Matka navázala spolupráci, na doporučení OSPOD, s neziskovou společností Rozum a Cit. Pracovnice pomáhaly, dostala potřebné rady a informace, docházela i na setkání pěstounů, kteří vychovávají děti osob ve výkonu trestu. Organizace také spolufinancovala dětský pokojík syna. Jsem s nimi v kontaktu stále, ta jejich pomoc pomáhá.“

- Pro rodiny je mnohdy velice obtížné získat informace o soudním procesu, výkonu vazby či výkonu odnětí svobody a pravidlech jednotlivých zařízení. Rodiny v některých případech nemusí mít dostatek informací o návštěvách a dalších postupech, jak kontaktovat osobu ve výkonu trestu. Odsouzení jsou ti, kteří ve většině případů předávají svým rodinám informace o průběhu výkonu trestu. Rodinní příslušníci si dále hledají informace na internetu, případně kontaktují danou věznicu.

„Pomoc mi třeba nabídli z obce, ale potom nic. Nějak to nakonec nedopadlo. Vše, co a jak, si musím zjistit sama.“

„Ve věznici mne navštěvovala každý měsíc matka se synem. Informace o návštěvách, jak bude vše probíhat a co s sebou můžou přinést, měla matka ode mne, říkala jsem jí to po telefonu.“

„Rodina čerpala většinu informací z internetu ze stránek vězeňské služby. Matka také kontaktovala věznic, ve které jsem byl, a dotazovala se na možnosti návštěv, balíky atd.“

○ Paradoxně jsou ve výhodě ti, kteří mají osobní zkušenosti s pobytem ve výkonu trestu odnětí svobody.

„Výhodou matky je, že již za ta léta zná systém a ví, jak má postupovat – návštěvy, dopisy, balíky, telefony apod.“

„Matka našťěstí systém zná velmi dobře. Nikdy ale nebyla v kontaktu s žádnou sociální pracovnící z věznice.“

STIGMATIZACE RODINY

○ Rodiny odsouzených se dostávají do sociální izolace, odsouzení rodinného příslušníka má mnohdy dopad na vztahy s přáteli, sousedy apod.

„Vnímám, možná je to lepší, ale zpočátku to tak bylo, stigmatizaci z okolí, ví to tady každý, že je druh ve věznici. Když jdou třeba děti ven samy, tak už sousedy zajímá, kde mají maminku.“

„Po mém uvěznění to děti velmi těžce nesly, nejstarší dcerka se začala poškozovat a došly mi i srdcervoucí dopisy od ní, ve smyslu, že prosí o pomoc, neboť ji ve škole šikanují spolužáci, došlo i na fyzické útoky.“

38

○ V některých případech se jednalo spíše o obavy ze stigmatizace než o stigmatizaci samotnou.

„S žádnou kamarádkou jsem to neřešila, styděla jsem se. Všichni druha znali z té lepší stránky a pak tohle.“

„Trochu mám strach, aby synovi jednou spolužáci neřikali, že měl tátu ve vězení.“

„Stigma, ve smyslu, že první bývalý manžel s dětmi bydlí na vesnici a chodí jim dopisy z věznice.“

„Je pro nás těžké žít s tím, že bratr je takový zlodějíček. Je těžké přijmout, že váš bratr je recidivista.“

PROBLÉMY SPOJENÉ SE ZMĚNOU ROLÍ V RÁMCI RODINY

○ Ženy odsouzených se stávají jedinými činiteli rozhodnutí a „hlavou rodiny“, přestože do té doby byla jejich role v rámci rodiny odlišná. V některých případech se určitá část odpovědnosti a starostí přenáší i na děti odsouzených.

„Když táta odjel, nejdříve na Pankrác, tak se všechno změnilo. Zůstali jsme s mámou sami v baráku a najednou veškerá péče o dům zůstala na nás a taky byly velký problém peníze.“

„Máma pracuje, ale nemá moc velký příjem. Táta podnikal a většinu nákladů nesl on. Když odešel, tak jsme neměli peníze a některé věci se nemohly platit (například hypotéka). Já jsem skončila na střední škole a začala jsem pracovat. Už před tím jsem ale měla ve škole problémy.“

○ Je třeba si uvědomit, že rodina ztrácí část příjmu, v některých případech dost zásadní. Daná situace má tak dopad na její životní standard, jelikož se může nenávratně dostat i do dluhů a exekucí.

„Po uvěznění přítele jsem musela začít fungovat. Myslela jsem zpočátku, že to opravdu nezvládnou. Zopakovat bych to nechtěla. Nejhorší byly finance – z čeho budu co platit a jak...“

„Já třeba vydělával 50 000,- Kč, manželka 12 000,- Kč, tak máte nějaké půjčky, hypotéku, děti mají nějaký standard. A v ten moment, kdy odcházíte, tak zůstává jenom těch 12 000,- Kč.

A z toho se nedá zaplatit...a nikde se nedomůžete nějakých...prostě máte hypotéku, to je 8 000,- Kč, máte auto, musíte platit na auto, musíte platit telefony a ono se to nezdá. My jsme spočítali jen to nejdůležitější asi na 24 000,- Kč. Takže to je dvojnásobek toho, co je manželka schopná dát. V moment, když jdete na tři měsíce, tak se to dá překlenout, ale když tam jdete na déle, tak vás to vlastně pohltí. Manželce pomáhala rodina, ale většina tady těch kluků za sebou nikoho nemá. Nikdo jejich rodinám nepomůže.“

„Co jsem ve vězení, zkrachovala firma, kterou jsem měl a která nás živila.“

○ Mění se i role partnerů odsouzených žen.

„Nestíhám nic jiného, než chodit do práce a řešit vše okolo družky, která je ve vězení a doma má děti.“

Zkušenosti s řešením

○ Pokud jsou v rodině nezletilé děti, v případě, kdy se rodina dostala do bytových problémů, problém řeší pracovníce oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD).

„OSPOD se také někdy snažil pomoci, ale když už třeba mělo dojít k vystěhování z bytu, tak sociální pracovníce z OSPODu jen řekla, že najde azylák. Sociální pracovníce pouze zavolala, že se už nedá nic dělat.“

○ Rodiny ne vždy možnost pravidelných návštěv využívají, přestože zájem o ně deklarují. Často uvádějí, že návštěvy nevyužívají z finančních důvodů.

„Věznice je daleko a matka nemohla jezdit častěji, také měla malé děti a další dítě v ústavu, které jezdí každý víkend domů. Vzdálenost byla velká překážka. S pomocí sociální kurátorky žádala o přemístění syna do věznice, která by byla blíž, ale bohužel se jí to nepodařilo. Zamítli jí to.“

„Do Příbrami se moc nedá jezdit autobusem, musí se přes Prahu a hlavně je věznice tak mimo město, že si musí vzít taxi a to je stejně hodně drahý.“

S předešlým úzce souvisí i téma narušení vztahů v rodině.

NARUŠENÍ RODINNÝCH (PARTNERSKÝCH, RODIČOVSKÝCH) VZTAHŮ

○ Nejen odsouzení, ale i jejich partneři, rodiče a děti trpí vzájemným odloučením, a to v mnoha směrech. Uvěznění mívá fatální následky pro fungování celé rodiny odsouzeného.

„Já jsem s tím neměla problém. Spíš brácha, někdy se nepodařilo, aby si ho táta mohl vzít na klín, a tomu jsme nerozuměli. Někdy to šlo, záleželo na tom, kdo dozoroval.“

„Táta s mámou se hádali a v podstatě ještě když byl ve vězení, tak začali uvažovat o rozvodu. Máma si našla přítele.“

„Tím, že šel táta do vězení, tak se nám rozpadla rodina. Ale třeba by to tak stejně dopadlo a vězení to uspíšilo.“

„Vztahy se trochu zpřetrhaly s mou sestrou. Ta tátovi nepsala a ani táta jí. Sestra si myslela, že jí stejně nevěnuje pozornost a to ani při návštěvách. Je pravda, že táta chtěl být asi nejmíc s mámou a malou ségrou. Časem se ale návštěvy staly nepříjemné, protože naši se tam hádali.“

¹⁶ Odsouzení mají právo přijímat návštěvy blízkých osob. Ve výkonu trestu má odsouzený právo na 3 hodiny návštěv během jednoho kalendářního měsíce.

4 DOPORUČENÍ

- S osobami odsouzenými k trestu odnětí svobody je vhodné **začít pracovat** minimálně od **začátku výkonu trestu, ideálně však již v době před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody.**
- Jedna z priorit území by měla být **spolupráce s celými rodinami**, tzn. osobami blízkými, podpora rodinného zázemí odsouzených, posilování a udržování kontaktu s rodinou a dalšími blízkými osobami.
- Podporovat **komplexní informovanost odsouzených** a **udržovat jejich přehled** o dění mimo výkon trestu, tzn. **o vnějším světě.**
- Současně nabízet individuální **podporu a informovat o možnostech pomoci rodiny odsouzených a osoby blízké či finančně závislé na odsouzených**, která zajistí efektivní řešení konkrétních problémů.
- Vzhledem k rozdílným kompetencím jednotlivých osob, jejich možnostem a rodinnému zázemí by měly být také **individuálně nastaveny resocializační programy.** Současně podporovat jejich sjednocení v rámci jednotlivých institucí v ČR.
- **Podporovat zaměstnávání odsouzených**, a tím zachovat, případně nastavit, pracovní návyky, pomoci odsouzeným udržet si v průběhu výkonu trestu stávající dovednosti a získat nové zkušenosti. Současně podpořit částečné řešení nepříznivé finanční situace.
- **Podporovat řešení zadluženosti odsouzených v rámci výkonu trestu**, tzn. mimo jiné zmapovat jednotlivé závazky, komunikace s věřiteli apod. Současně hledat možnosti řešení různých smluv, jejichž neukončení při nástupu trestu vede k další zadluženosti (např. řešit vypovězení smluv s mobilními operátory).
- **Nastavení spolupráce** mezi odsouzeným, rodinou, sociálními pracovníky (uvnitř a vně věznic) a dalšími institucemi (úřady práce apod.).
- **Nastavení komplexní a dostupné pomoci a podpory prostřednictvím sociálních služeb a služeb návazných při výstupu z trestu.**
- V případě propuštění je důležité zajistit **bezpečný návrat do vhodného sociálního prostředí, doprovázení a pomoc při úředních jednáních** (vyřizování dokladů, sociálního a zdravotního pojištění apod.), podporu v rámci uplatnění se na pracovním trhu a poradenství v dluhové problematice. Čas, kdy je odsouzený propuštěn z výkonu trestu, a vzdálenost od domova mohou mít velký vliv na případnou recidivu či prohlubování sociálního vyloučení.